

УДК 373.3/.5.091.12.011.2:[13+17]

DOI: 10.33216/2220-6310/2025-111-1-29-37

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

П. Г. Дрозд

ORCID ID: 0009-0004-3216-1519

У межах наукової статті визначено й обґрунтовано основні складники духовно-моральної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Сформульовані технології розвитку та ефективності процесу педагогічного забезпечення становлення духовно-моральної компетентності особистості педагогічних працівників. Розкривається поняття компетентності в широкому смисловому діапазоні: як сукупність знань, умінь, навичок і способів дії індивіда в контексті певного предмета, галузі знань, що формуються у процесі навчання і слугує засобом досягнення мети навчання – розвитку духовно-моральної компетентності.

Визначаються проблеми розвитку духовно-моральної компетентності в підготовці та в спроможності і потребі жити і працювати за національними духовно-моральними нормами; духовно-моральним розвитком фахівця через усвідомлення Джерела духовності та моралі; формуванні відповідального ставлення до себе, членів своєї сім'ї, громади, суспільства, викладацької діяльності та результатів на основі духовно-моральних цінностей; застосування відповідних технологій духовно-моральної поведінки для утвердження особистого, сімейного та суспільного духовного здоров'я; усвідомлення ризиків, до яких призводить бездуховність, для власного здоров'я і поведінки, здоров'я і поведінки оточуючих людей.

Підкреслюється важливість педагогічного забезпечення процесу становлення духовно-моральної компетентності педагогічних працівників у тому, що цей процес спрямований не на розвиток у майбутнього фахівця адаптаційних механізмів, а на підготовку людини до духовно-морального, відповідального, духовно-активного вирішення виникаючих проблем в нових, у тому числі нестабільних кризових умовах в країні сьогодні.

Ключові слова: педагогічний працівник, особистість, становлення, духовно-моральна компетентність, духовно-моральна зрілість, духовно-моральні цінності, духовно-моральне виховання, моральна свідомість.

Постановка проблеми. Особливої уваги сьогодні під час війни в Україні, суспільство потребує значного рівня духовності та моральності, через прояви соціальної апатії, споживчої ідеології тощо.

Саме це спонукає сучасних педагогічних працівників освітніх закладів формувати в дітях духовно-моральні цінності у процесі становлення кожного з них як особистості.

Психологічні основи формування духовно-моральних цінностей розкриваються у працях І. Беха, М. Боришевського, О. Власенко, В. Москальця та інших авторів. Педагогічні основи виховання особистості духовно-моральних цінностей показано в роботах О. Вишневського, Л. Повалій, В. Оржеховської, О. Сухомлинської, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Ю. Руденка, К. Чорної, П. Щербаня. Духовний розвиток особистості є предметом досліджень у вітчизняній педагогіці та психології у працях І. Беха, М. Боришевського І. Зязюна, М. Савчина, Е. Помиткіна, С. Ярмчука, С. Ярмусь та інших авторів.

Результати дослідження науковців дали змогу дійти висновку, що духовно-моральні цінності вчителя – це сукупність таких ставлень до особистісно і суспільно значущих норм, правил, принципів поведінки, які забезпечують піднесення морально – етичних знань до рівня моральних поглядів, почуттів, потреб, мотивів, установок особистості (Бех, 2018).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволяє виявити значущі тенденції в сучасній теорії і практиці духовно-морального виховання особистості педагогічних працівників та їх розвитку духовно-моральної компетентності в закладах загальної середньої освіти. У сучасному суспільстві роль педагога виходить далеко за межі простого передавання знань. Учитель стає моральним лідером, наставником і зразком для наслідування. У зв'язку з цим виникає необхідність не лише у вдосконаленні професійних знань педагогів, а й у розвитку їхньої духовно-моральної компетентності. Дослідження доводить, що розвиток духовно-моральної компетентності педагогічних працівників ефективно відбувається за умови використання сучасних педагогічних технологій, які поєднують інтерактивні методи, рефлексивні практики, діалогічне навчання, техніки фасилітаційні та методи критичного мислення. Інтерактивні методи сприяють розвитку комунікативної культури та емпатії, що є основою для усвідомлення педагогом власної ролі у вихованні духовно-моральних якостей учнів.

Мета статті – визначення й обґрунтування проблем розвитку духовно-моральної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти у процесі фахової підготовки з використанням різних технологій та методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах швидкоплинних змін у професійній діяльності однією з основних рис сучасного педагога є його професійна компетентність – уміння адаптуватися до нових викликів та приймати обґрунтовані самостійні рішення. Суспільство потребує фахівця, який не лише виконує інструкції, а й виявляє ініціативу, гнучкість, динамізм і конструктивний підхід у своїй діяльності. Виховання являє собою багатоплановий і складний процес, спрямований на забезпечення умов для гармонійного розвитку особистості в усіх її проявах – фізичному, психологічному та соціальному. Закладення основ духовно-моральних цінностей відбувається ще з перших днів життя дитини (Богуш, 2000).

Духовно-моральне виховання розглядається як спільна виховна діяльність родини й освітнього закладу, спрямована на розвиток стійких моральних якостей, почуттів, потреб і поведінкових навичок на основі засвоєння моральних ідеалів, норм і принципів, а також через участь у практичній діяльності (Сухомлинський, 1999).

З позиції педагогіки духовно-моральне виховання розглядається як систематичний та цілеспрямований вплив на внутрішній світ учня – його емоції, свідомість і поведінкові прояви – з метою формування моральних рис, що узгоджуються із загальнолюдськими нормами та етичними орієнтирами суспільства (Вишневський, 2008). Е. Помкін трактує духовність як суто людську характеристику, що виявляється у глибокому та багатогранному внутрішньому світі особистості, її освіченості, інтелектуальному розвитку, високих емоційних запитах і моральній зрілості (цит. за: Молодиченко, 2010). На думку академіка І. Беха, справжня духовність передбачає вихід за межі вузькоєгоїстичних прагнень і орієнтацію на загальнолюдські моральні цінності, які формують культуру взаєморозуміння й співчуття (Бех, 2006).

С. Яремчук, у свою чергу, вбачає духовність у внутрішній праці над собою, що сприяє особистісному зростанню і дозволяє людині зберігати свою гуманістичну сутність навіть у складних життєвих обставинах (Яремчук, 2012). С. Ярмусь розглядає духовність як активне проявлення духовної сутності людини, що спрямовує її до ідеалів добра і сприяє моральному вдосконаленню (Ярмусь, 2002).

Духовність, на думку українського педагога, А. Богуш, – це своєрідний чуттєвий – інтелектуально-емоційний стан особистості, що виявляється в позитивній поведінці й діяльності людини. (Богуш, 2000). Український науковець М. Стельмахович наголошує, що основи національного виховання, зокрема народні чесноти, християнські моральні засади, національна гідність, громадянська самосвідомість, чуйність і милосердя, мають класичний характер і не втрачають своїєї значущості з плином часу (Стельмахович, 1997).

Духовно-моральна компетентність педагогів ми розглядаємо, як різні форми вираження моральних вимог: норм і принципів моральних ідеалів, понять добра, гідності, честі, справедливості, обов'язку, моральних якостей людини, характеристик вчинків, діяльності та стосунків тощо.

Духовно-моральні цінності є добром для будь якого оточення, на яке цей вибір впливає. У міжособистих стосунках духовно-моральними цінностями є добро і створення умов, за яких забезпечується мир і злагода між людьми. Воля людини не тільки просвітлюється змістом, в основі якого – вищі цінності, а й стверджує їх у всіх сферах людського буття (Богущ, 2000). Трансформації, які відбуваються у сучасній системі освіти, зобов'язують вчителів до духовного самоусвідомлення та підвищення професійної компетентності.

Необхідним є формування загальнолюдської форми моралі в душі особистості, розбудити в неї сердечність, чуйність, порядність, доброту, людяність як закликає В. Сухомлинський (Сухомлинський, 1976).

Духовно-моральна компетентність охоплює кілька ключових складових. До них належать: етична обізнаність, що передбачає розуміння педагогом моральних норм; колективна відповідальність щодо духовно-моральних принципів на благо суспільства; рефлексивність – уміння об'єктивно оцінювати свою поведінку, моральні вибори та їхній вплив на учнів.

Модульно-розвивальний підхід передбачає поетапне навчання педагогів через тематичні модулі, що містять теоретичний і практичний матеріал.

Основні елементи модульного навчання:

- тематичні модулі містять інформацію про моральні цінності, принципи етики у педагогічній діяльності, особливості духовного виховання учнів;
- інтерактивні завдання – включають саморефлексію, анкетування, аналіз педагогічних ситуацій, що допомагає педагогам усвідомити власні моральні орієнтири;
- оцінювання результатів – здійснюється через ведення рефлексивних щоденників, участь у дискусіях, заповнення анкет;
- індивідуальні консультації з експертами – допомагають педагогам отримати відповіді на складні запитання та вдосконалювати свої навички.

У рамках модульного навчання можуть проводитися майстер-класи, тренінги, рольові ігри, що дозволяють педагогам застосовувати отримані знання на практиці.

Методика наставництва, базується на принципі «вчитель – вчителю», коли досвідчені педагоги допомагають молодим колегам адаптуватися в професії та розвивати духовно-моральну компетентність.

Форми наставництва:

- індивідуальні консультації та супровід – регулярні зустрічі наставника з молодими педагогами для обговорення моральних дилем та аналізу педагогічних ситуацій;
- майстер-класи – демонстрація успішних методик виховання моральних цінностей;
- робота у парах або групах – створення умов для колективного аналізу морально-етичних проблем;
- наставницькі заняття – в межах яких педагоги отримують постійну підтримку та зворотний зв'язок.

Завдяки наставництву педагогічні працівники отримують практичні навички розвитку духовно-культурного освітнього середовища.

Інтерактивні технології у розвитку духовно-моральної компетентності педагогів.

Види інтерактивних методів:

- ділові ігри та кейс-методи – аналіз реальних педагогічних ситуацій, що вимагають морального вибору;
- рольові ігри – відтворення конфліктних ситуацій та пошук методів розв'язання;
- дискусії – обговорення моральних питань у педагогічній практиці;
- тренінгові заняття – презентація і розгляд конкретного прикладу з метою аналізування духовно-моральних принципів.

Завдяки інтерактивним методам педагоги можуть не лише аналізувати моральні проблеми, а й навчитися приймати етичні рішення у складних ситуаціях.

Технології етичного тренінгу, як засіб розвитку духовно-моральної стійкості педагогічних працівників.

Тренінгові заняття з розвитку емоційного інтелекту спрямовані на опанування навичок саморегуляції та формування емпатійного ставлення. Емоційний інтелект є важливою складовою професійної ефективності педагога, адже він впливає на здатність встановлювати дружні відносини серед учнів, колег та батьків, об'єктивно реагувати на емоційні виклики, долати конфлікти та створювати позитивну психологічну атмосферу в освітньому закладі.

Розвиток високого рівня цієї якості сприяє формуванню емпатії, відповідального ставлення, здатності до самоконтролю та моральної поведінки, що є складовими духовно-моральної компетентності вчителя.

Такі тренінги допомагають педагогам краще розуміти власні емоційні стани, ефективно керувати ними й використовувати в освітньому процесі задля досягнення більш високого рівня якості освітнього процесу. Головними цілями таких тренінгів є: розвиток самосвідомості, удосконалення навичок самоконтролю, формування емпатії, покращення комунікативної компетентності та підвищення соціальної відповідальності педагога.

Не менш значущим компонентом є розвиток уміння саморегуляції, що дає змогу педагогу контролювати власні емоції, знижувати рівень напруження та необдуманих вчинків в стресових обставинах. Важливою складовою тренінгових занять є також формування емпатії – здатності розпізнавати емоційний стан інших і виявляти співчуття, що сприяє налагодженню довірливих взаємин між учителем і учнями та створенню емоційно безпечного середовища.

Розвиток комунікативних навичок дає змогу педагогічним працівникам більш ефективно співпрацювати на професійному рівні та конструктивно вирішувати суперечності. Окрім того, такі тренінги сприяють усвідомленню педагогом власної соціальної ролі й відповідальності за моральне становлення учнів та формування їхніх особистісних рис. Одним із найефективніших методів є саморефлексія та аналіз емоційних станів.

Крім того, проводиться тестування рівня емоційного інтелекту, результати якого обговорюються у групі, що дозволяє педагогам усвідомити різні сторони своєї особистості у сфері емоційного самоконтролю.

Ще одним ефективним методом розвитку емоційного інтелекту є робота з різними емоційними станами, зокрема арт-терапію. Використання малювання або музики, або допомагає педагогічним працівникам зрозуміти свої емоції та виразити їх у безпечний спосіб. Також застосовується техніка «емоційного дзеркала», у рамках якої учасники мають відображати емоційні стани інших за допомогою міміки та жестів, що розвиває емпатію та навички розпізнавання емоцій у співрозмовників.

Групові дискусії та аналіз педагогічних ситуацій також є невід’ємною частиною тренінгів. Обговорення морально-етичних дилем допомагає педагогам навчитися враховувати емоційні аспекти у процесі прийняття важливого рішення в різних життєвих ситуаціях та виробляти ефективні стратегії їх розв’язання. Особливу увагу в рамках тренінгів приділяють практикам саморегуляції та розвитку стресостійкості.

Для цього використовуються дихальні вправи, методики медитації та релаксації, що допомагають педагогам навчитися контролювати власний емоційний стан у складних ситуаціях. Навички саморегуляції дозволяють зменшувати рівень стресу, запобігати професійному вигоранню та підтримувати психологічне благополуччя.

Очікуваними результатами тренінгів з розвитку емоційного інтелекту є покращення здатності педагогів розпізнавати власні емоції та контролювати їх, ефективніше комунікувати з учнями та колегами, конструктивно вирішувати конфлікти і зберігати чудову психологічну атмосферу в освітньому закладі. Такі тренінги не лише підвищують рівень емоційного інтелекту педагогів, а й сприяють формуванню у них духовно-моральних цінностей, відповідальності і соціальної чутливості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наукове обґрунтування технологій розвитку духовно-моральної компетентності педагогів передбачає їх реалізацію професійного досвіду. Формування цієї компетентності є складним і багатоаспектним процесом, який охоплює особистісний, професійний і соціально-культурний.

Розвиток духовно-моральної компетентності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації вимагає створення сприятливих умов для професійного зростання, що включає реалізацію програм наставництва та менторства, організацію тренінгів, семінарів і майстер-класів із питань духовно-морального виховання, а також упровадження дистанційних і змішаних форм навчання. Тренінги та семінари дозволяють педагогам розвивати рефлексивні навички та вчитися сучасним підходам до виховання духовно-моральних цінностей, а також надають можливість практичного опрацювання різних технологій, спрямованих на формування духовно-моральних цінностей здобувачів освіти.

Змішані форми навчання є важливим напрямом удосконалення підвищення кваліфікації, оскільки дозволяє педагогам навчатися у зручному форматі, інтегруючи отримані знання у власну професійну діяльність.

Література

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ. Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006, 272 с.
3. Богуш А. М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: зб. наук. пр.* Київ. Кн. 1, 2000. 18-23 с.
4. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ: Знання, 2008. 566 с.
5. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти (філософський аналіз). Київ: Знання, 2010. 384 с.
6. Сухомлинський В. О. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. *Збірник наукових праць Полтавського педагогічного ін-ту ім. В. Г. Короленка. Полтава*, Вип. 1 (5). 1999. 4-13с. (Серія «Педагогічні науки»).

7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Вибрані твори. Т. 2. Київ, 1976. 670 с.
8. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ, 1997. 232 с.
9. Яремчук С. В. Проблема духовності в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України. Ред. С.Д. Максименка. Київ, Т. XIV, ч. 1, 2012. 397-404 с.*
10. Ярмусь С. Досвід віри українця. Вибрані твори. Упоряд. А. Колодний. Київ: Світ знань. 2002. 512 с.

References

1. Bekh I. D. (2018) Personality on the path to spiritual values [Personality on the path to spiritual values].: monograph.. Kyiv. Chernivtsi: «Bukrek», 320 s. (ukr).
2. Bekh I. D. (2006) Vykhovannya osobystosti: skhodzhennya do dukhovnosti [Personality education: ascent to spirituality]. Kyiv: Lybid', 272 s. (ukr).
3. Bohush A. M. (2000) Definitysi «dukhovnist'» i «moral'nist'» v aspekti natsional'noho vykhovannya v Ukraini [Definitions of «spirituality» and «morality» in the aspect of national education in Ukraine]. *Moral'no-dukhovnyy rozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh: zb. nauk. pr.* Kyiv. Kn. 1. 18-23 s. (ukr).
4. Vyshnevs'kyi O. (2008) Teoretychni osnovy suchasnoyi ukraïns'koyi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. 3-tye vyd., dooprats. i dop. Kyiv: Znannya. 566 s. (ukr).
5. Molodychenko V. V. (2010) Modernizatsiya tsinnostey v ukraïns'komu suspil'stvi zasobamy osvity (filosofs'kyi analiz) [Modernization of values in Ukrainian society by means of education (philosophical analysis)]. Kyiv: Znannya. 384 s. (ukr).
6. Sukhomlyn's'kyi V. O. (1999) Pro stan teorii i praktyky vykhovannya v osvith'omu prostori Ukrainy [On the state of the theory and practice of education in the educational space of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Poltav's'koho pedahohichnoho in-tu im. V. H. Korolenka. Poltava, Vyp. 1 (5). 4-13 s. (Seriya «Pedahohichni nauky»)* (ukr).
7. Sukhomlyn's'kyi V. O. (1976) Sto porad uchytel'ev [One Hundred Tips for a Teacher] Vybrani tvory. Kyiv: t. 2. 670 s. (ukr).
8. Stel'makhovych M. H. (1997) Ukraïns'ka narodna pedahohika [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv. 232 s. (ukr).
9. Yaremchuk S. V. (2012) Problema dukhovnosti v protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv [The Problem of Spirituality in the Process of Professional Training of Future Teachers]. *Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostiuka Natsional'noyi APN Ukrainy. Red. S.D. Maksymenka, Kyiv, T. XIV, ch. 1. 397-404 s. (ukr).*
10. Yarmus' S. (2002) Dosvid viry ukraïntsya [The Experience of Faith of a Ukrainian]. Vybrani tvory. Uporyad. A. Kolodnyy, Kyiv: Svit znan'. 512 s. (ukr).

**TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING SPIRITUAL AND MORAL
COMPETENCE OF TEACHING STAFF OF GENERAL SECONDARY
EDUCATION INSTITUTIONS****P. H. Drozd**

The main components of the spiritual and moral competence of pedagogical workers of secondary education institutions are defined and substantiated within the framework of the scientific article. Technologies for the development and effectiveness of the process of pedagogical support for the formation of spiritual and moral competence of the personality of pedagogical workers are formulated. The concept of competence is revealed in a wide semantic range: as a set of knowledge, abilities, skills and methods of action of an individual in the context of a certain subject, field of knowledge, which are formed in the process of learning and serve as a means of achieving the goal of learning - the development of spiritual and moral competence.

The problems of developing spiritual and moral competence in training and in the ability and need to live and work according to national spiritual and moral norms are determined; spiritual and moral development of a specialist through awareness of the Source of spirituality and morality; the formation of a responsible attitude towards oneself, members of one's family, community, society, teaching activities and results based on spiritual and moral values; the use of appropriate technologies of spiritual and moral behavior to strengthen personal, family and public spiritual health; awareness of the risks that spiritual apathy leads to for one's own health and behavior, the health and behavior of others.

The importance of pedagogical support for the process of developing spiritual and moral competence of pedagogical workers is emphasized in that this process is aimed not at developing adaptation mechanisms in a future specialist, but at preparing a person for spiritual and moral, responsible, spiritual and active solutions to emerging problems in new, including unstable crisis conditions in the country today.

Keywords: pedagogical worker, personality, development, spiritual and moral competence, spiritual and moral maturity, spiritual and moral values, spiritual and moral education, moral consciousness.

Дрозд Павло Григорович – практичний психолог ТОВ «Софіївсько-Борщагівський ліцей «СОФІЯ» (с. Софіївська Борщаївка, Україна). E-mail: 777bethesda@gmail.com

Drozd Pavlo Grigoryovych – practical psychologist of Sofiivsko-Borshchagiv Lyceum «SOFIA» (Sofiivska Borshchaivka, Ukraine). E-mail: 777bethesda@gmail.com